

T Ü R K T A R İ H K U R U M U

BELLE TEN

Cilt : LV

Nisan 1991

Sayı : 212

REFORMCU BİR HÜKÜMDAR FATİH SULTAN MEHMED

Prof. Dr. YAŞAR YÜCEL

Bu yazımızda, devlet adamı ve kumandan Fatih Sultan Mehmed'in araştırmacılarca işlenmemiş reformcu yönünü ele alacağız. Zira, menşei nereden gelirse gelsin benimsediği bir imparatorluk idesini gerçekleştirmek yolunda tüm hayatını ve enerjisini harcamış, cihan hâkimiyetini gerçekleştirememişse de cihanşümul Osmanlı İmparatorluğu'nu kurmayı başarmış, Fatih'in bu yönü bugüne dek gerçek anlamda ele alınıp işlenmemiştir. Çünkü, onun bizce en ilginç yanı Osmanlı Devlet düzenine getirdiği yeniliktir. Ancak, burada esas konumuza girmeden önce kısa da olsa İstanbul'un alınmasının nedenleri ve benimsediği cihanşümul hâkimiyet fikrinin oluşumuna bir bakış yapmanın yerinde olacağı kanısındayız.

Kritovulos ve Tâci Beyzâde Cafer Çelebi gibi iki çağdaş ve müstakil kaynak, İstanbul'un fethi kararının alındığı toplantıda II. Mehmed'in şu noktalar üzerinde durduğunu nakletmektedirler. "Gaza, atalarımızın gibi bizimde temel görevimizdir. Memleketimizin tam ortasını işgal eden Bizans, devletimizin düşmanlarını korumakta ve onları bize karşı tahrik etmektedir. Osmanlı Devleti'nin güvenliği ve geleceği için bu şehrin alınması zaruret halini almıştır". Hiç şüphesiz Fatih bu beyanıyla, Bizans'ın Osmanlı saltanat müddeilerini barındırarak devleti sık sık iç harbe sürüklediğini hatırlatmakta ve Haçlı Seferleri'nin esas tahrikçisinin Bizans olduğunu belirtmektedir. Gerçekten de Fatih'e göre, o zaman nüfusu 30 veya 40 bini geçmeyen, ticareti tamamıyla Venedik ve Cenevizlilerin elinde bulunan bu şehrin tabii sahibi Anadolu ve Rumeli'de kurulmuş olan yeni imparatorluğun sahipleri olmalı idi. Çünkü, Bizans'ın tıpkı Selanik gibi batılılara devri teslimi ihtimali uzak değildi. Bunun tahakkuku ise, Osmanlı İmparatorluğu'nun hiçbir zaman gerçekleşmemesi demek olurdu. İşte bu objektif görünüm Tuna-Fırat arasında tek devlet, bir tek hükümdar prensibi temel felsefesi olan II. Mehmed için İstanbul'un fethinin bir ölüm kalım meselesi olduğunu kendiliğinden ortaya çıkarmaktadır.

29 Mayıs 1453'te gerçekleştirilen bu düşünceden sonra II. Mehmed, bir anda İslam âleminin en şanlı sultanı durumuna gelmiştir. Fatih kendi-

sini artık cihanşümül bir imparatorluğun vârisi olarak görmekte, iktidarının mutlak mahiyetine inanmakta, İstanbul'un her bakımdan tekrar dünyanın merkezi haline gelmesini istemektedir. İşte 30 yıllık saltanatını bu gayeleri gerçekleştirmeye adanmış Fatih, aşağıda değineceğimiz köklü reformlarla Osmanlı İmparatorluğu'nu kesin şekli ve hüviyeti ile kuracak, şahsında klasik Osmanlı Padişahı tipini yaratacaktır.

Fatih'te cihanşümül hâkimiyeti teslim eden bir hükümdar fikri, muhtelif kaynaklardan beslenmiştir. Daha II. Murad devrinde yazılmış Yazıcızâde Ali'nin Selçuknâme'sinde Osman Gazi'nin soyundan olduğu için uçtaki Türk beyleri tarafından hükümdarlığa seçildiği kaydedilmekte ve devamlı "Gün Han'ın vasiyeti Oğuz Tôresi gereğince hanlık ve padişahlık değmez" denilmektedir. Bu iddianın tarihi esas ne olursa olsun Osmanlı hanedanı, diğer Türk hükümdarları üzerinde hâkimiyetini meşrulaştırmak ve bilhassa Timur ve oğullarının himaye ve üstünlük iddialarına karşı çıkmak için, bu görüşü benimsemiş ve paralarda Kayı Boyu damgası kullanılmıştır. Bunun yanı sıra Osmanlılarda aynı zamanda hâkimiyetin menşei hakkında İslami telâkki de kuvvetle benimsenmiştir. Buna göre bir gaza başarısı üzerine Selçuklu sultanı ona beylik tevcih etmiş ve beyliğe ait sembollerini göndermiştir. Selçuklu sultanın kendisi ise bu otoriteyi halifeden almakta idi. Nitekim otoritesini gazi sıfatına dayandırmak hususunda en ileri giden hükümdar da Fatih olacaktır.

İstanbul'un alınması ile Fatih, üçüncü bir geleneği de benimsemiştir. Zira Fatih İstanbul'u aldıktan sonra kendisini Roma İmparatorluğu'nun yegâne meşru vârisi saymıştı. Onun, Rum ve İtalyan nedimlerine eski tarihleri okutarak "İmparatorluk merkezine fiilen sahip olan, imparatorluğun da şahibidir" düşüncesi hakkında fikir aldığını bilmekteyiz. Nitekim 1466'da bir Rum âlimi Trapezuntis, Fatih'e "Romalılar ve Dünyanın İmparatoru" unvanını veriyor ve ilave ediyor; "Kimse şüphe etmesin ki, sen Romalıların imparatorusun, imparatorluk merkezini hukuken elinde tutan kimse imparatordur. Roma İmparatorluğu'nun merkezi de İstanbul'dur". Çağdaş batılı yazar ve sanatçılarda ona aynı görüşle bakmışlar ve o şekilde hitap etmişlerdir. İşte Fatih hanlık, gazilik ve kayserlikte de cihanşümül hâkimiyetin yolunu görmekte idi. Nitekim, çağdaş Türk tarihçi ve âlimi Kemal paşazâde "Tedbiri cihangirlik zikrindeydi" diyerek Fatih'in gerçek emelini açıklamaktadır.

Fatih'in siyasi tezahürlerinden biri de, Ermeni Patriği ve Yahudi Hahambaşısını İstanbul'da payitahtında yerleştirmesidir. Fatih'in eski Roma

ananesini benimsemiş görünmesinin esası, fetih ve hâkimiyet gayeleri için ne kadar faydalı, hatta zaruri olduğunu anlamış olması, hiçbir zaman gözden uzak tutulmamalıdır. Cihanşümül hâkimiyet için Fatih'in Roma'nın dünya üzerinde yegâne meşru otorite olduğu hakkında Hıristiyan âleminde henüz kuvvetini kaybetmemiş fikirden azami faydanlamak isteyeceği tabiidir. Kısaca bu anane onun için siyasi bir vasıta ve fetihleri için bir hareket noktası olmuştur. Görülüyor ki, Osmanlı sultanı, İstanbul'un fethinden sonra cihanşümül imparatorluk idesine yükselmiş bulunmaktadır. Bunda kimi yukarıda değindiğimiz eski Türk hanlık telakkisini, kimi Roma'nın cihanşümül imparatorluk fikrini bulabilir.

Onun, çeşitli tehlikelerin varlığına rağmen İstanbul'un fethini başardıktan sonra, arazi bakımından varmaya çalıştığı hedefi, Tuna ile Fırat arasında bir tek hâkimiyet ve idareye tâbi merkezi bir devlet meydana getirmek olmuştur. Bunda da başarıya ulaşmıştır. İşte burada esas konumuza girmek istiyorum. Gerçekten de çağdaş tarihçisi Tursun Bey'in bile aşırı bulduğu gaza faaliyetine ara vermeden devam ederek, 30 sene içinde iki denizin ve iki karanın tam hâkimi olmuş, açık bir deyişle imparatorluğun territorial yaratıcısı Fatih'in bizce en büyük icraatı, Osmanlı imparatorluk müesseselerini geliştirerek onlara kesin şekillerini vermesidir. Kanun düzenini açmasıdır. Çünkü, İstanbul etrafında ülke bakımından bir bütün teşkil eden imparatorluğun yaşaması için gerekli yeni sistem ve yöntemleri tespit ve bunları gerçek anlamda uygulamaya bağlı olduğu anlayışı Fatih'te gerçek anlamda olgunlaşmıştı.

Bunun için devlet bünyesinde köklü değişiklikler yapan Fatih'e bir devletin gerçek kurucusu diyoruz. Çünkü o, Tuna ile Fırat arasında bir tek hâkimiyet ve idareye tâbi merkezi bir devlet tipini gerçekleştirmeye çalışırken, tüm devlet selahiyetlerini elinde toplayan ve imparatorluğunu mutlak şekilde bir merkezden idare eden padişah örneğini de yaratma uğraşını birlikte yürütmüştür. İşte o, devlette başlayan yeni devlet düzenlemesini, başka bir deyişle merkezîyetçi mutlak imparatorluk idaresini kurarken, herşeyden önce iktidarına karşı koyabilen elemanları bertaraf etmekle işe başlayacaktır. Çünkü, devletteki genel görünüm Fatih Sultan Mehmed için hiçte müsait değildi. Şöyle ki, Çandarlı ailesi devlet idaresini fiilen ellerinde bulunduruyordu. Öte taraftan uçlarda eski büyük gazi aileleri, Mihâl Oğulları, Evrenos Oğulları, Turhanbey Oğulları, merkezi otorite karşısında temsil ettikleri büyük askeri kudret sebebiyle hesap edilmesi gereken unsurlar teşkil etmekte idiler. Nihayet Osmanlı hanedanından olan müddeiler padişahların hâkimiyetlerini ve bu hâkimiyetin bölünmez-

liğini tehdit etmekte idiler. Tahta çıkışında isyan etmiş yeniçerileri şiddetle cezalandırarak birçoklarını saray yönetiminden uzaklaştıran Fatih, yerlerine saraydaki avcı bölüklerinden sekban adı altında yeniçeri bölükleri meydana getirmiş ve yeniçeri ağalarını sekbanlar arasından seçmeye başlamıştı. Bu suretle askeri sistemde yeni bir uygulama başlamış oluyordu. Daimi emri altında bulunan ve doğrudan doğruya şahsına bağlı 10-12 bin kişilik bu kuvvetle, imparatorluk içinde çıkabilecek herhangi bir muhalefeti anında kırabilecek güce erişmişti.

Fatih şahsi iktidarı hakkında seleflerinden çok daha üstün bir inanca sahipti. Bunun tabii bir sonucu olarak, İstanbul'un fethini başardıktan sonra devlet yönetimine de yeni bir sistem yerleştirmiştir. Bundan böyle sadrazamların tümü kendi kullarından gelecektir. Hiç şüphe yok ki, bu uygulama ile kendi mutlak vekili, kendi emir ve arzularına mutlak surette tâbi birisi haline gelecekti. Fatih, sadrazamlarını kullarından seçtiği gibi kendi icrai ve siyasi iktidarının mümessilleri olarak idarenin her kademesinde kullarını kullanmıştır. Böylece valiler, tımarlı sipahiler, vergi tahsilcileri ve padişah yaşağını tatbiki memur bütün icra organları kullardan seçilmiştir. Bunun yanında şeriat ve kanunun idare ve uygulaması münhasıran ulema eline bırakılmıştır. Şer'i ve örfi kanunlara göre hüküm verme yetkisi, idarenin kontrolü kadılarına bırakılmıştır. Sadrazam, padişahın mutlak vekili olarak maliye işlerini temsil eden defterdarın, kanun tatbikinden sorumlu olan kadı asker ve kadıların üzerinde nâzırı olup onların işlemlerini onaylardı. Fakat, onlar kendi işlerinde bağımsız ve doğrudan doğruya padişaha karşı sorumlu tutulmuşlardı. Diğer yandan vezir-i âzâmın yeniçeri üzerinde doğrudan doğruya emir verme yetkisi alınmış, ağa doğrudan padişahın emir alır duruma getirilmişti. Bu uygulama ile vezir-i âzâmın kontrolsüz bir şekilde devlet yetkilerinin ve kuvvetlerinin tümüne hükmetmesi tehlikesi bertaraf edilmek istenmiştir. Böylece idarenin üç esas kolunda son söz padişaha bırakılmıştır. İdarenin bu üç esas kolu ortaçağın diğer ortadoğu devletlerinde görüldüğü gibi genel siyaset işlerinde vezaret, maliye işlerinden sorumlu defterdarlık, kanunun tatbiki ile görevli kadı askerliktir. İşte Fatih kendisinden önce var olan ancak, ademi merkeziyete yönelik biçimde çalışan bu devlet işleyişini düzenleyen bazı değişiklikler yapmış ve bununla ilgili kanunnameler çıkartmıştır. Yeni duruma göre de devlet kurumlarına kesin şeklini vermiştir. Bu suretle de Osmanlı Devleti'nde Fatih'le şeriat yanında yalnız hükümdarın idaresinden doğan bir hukuk -örfi kanunlar meydana çıkmış- uygulanmaya başlamış ve sahası gittikçe genişlemiştir. Şunu da belirtmek yerinde olur ki, bu uygulama İsla-

mi anlayışa yabancı bir davranıştı. Çünkü, kanunname ilanı, Türk devlet ananesinden gelmektedir. Türk ve Moğol hakanları kendi yasa ve törelerini en mühim hâkimiyet haklarından saymakta idi. İşte bu sistem ilk kez Fatih'le Osmanlı düzenine giriyordu. O, padişah sıfatı ile hükümdarın örfi kanunlar koymaya mutlak şekilde yetkili olduğu görüşünü ulemaya benimsetmiştir. Ne var ki, bu düşünce ancak, XVI. yüzyılın başlarına kadar yaşama olanağı bulacaktır. İşte Fatih bu yetkiye dayanarak birçok kanunlar, yasaknâmeler çıkartmış ve bunlar padişah emirleri, hükümler şeklinde toplum düzenine intikal ettirilmiştir.

Fatih'in getirdiği yeni düzen, başka bir deyişle idare ve hukuk sisteminde yaptığı reformlar, mutlak merkezîyetçilik idaresini imparatorlukta yerleştirmeyi amaçlamakta idi. Nitekim yeni düzenin yerleşmesinde son derece titiz davrandığı da gözden kaçmamaktadır. Çağdaşları, onun kanunların ve nizamların tatbikinde ve devlet menfaatini alakadar eden meselelerde fazlası ile sert ve şiddetli olduğunu ifade etmektedir. Hatta kanunun uygulanmasında kendi oğulları için bile imtiyaz tanımazdı, diyen çağdaş yazarlar Fatih'in hukuka ve kanun düzenine saygısını açıkça dile getirmektedirler. İdari ve icra alanında yerleştirdiği mutlakîyetçi düzenin yanı sıra Fatih'in maliye ve toprak siyaseti de inkılapçı bir karakter taşımaktadır. Çünkü, imparatorluğun kurulması için memleketin kaynaklarını son dereceye kadar kullanmaya gayret sarfetmiş ve köklü tedbirlere başvurmuştur. Ancak hemen burada belirtmek yararlı olacaktır ki, bu durum ölümünden sonra şiddetle patlak veren sosyal-siyasal gerginliğe sebebiyet verecektir. Fatih'in mali tedbirleri şu üç kısımda toplanmaktadır; para, inhisarlar, vakıf ve mülklerin devletleştirilmesi.

Yeni akçe çıkartma ve eskisinin tedavülünü yasaklama mali tedbirlerin başında gelmektedir. Çünkü, bu kararlar şahıslar elindeki eski akçeyi darphanelerde beşte bir eksliğine hakiki gümüş fiyatına almak imkânı elde etmişlerdir. Böylece devlet nakit gümüş para üzerinden beşte bir vergi alma imkânına kavuşmuştu.

İnhisarlarla ilgili tedbirlere gelince, devlete yeni ve süratli finansman kaynağı bulmak isteyen Fatih, tuz, sabun, mum gibi zaruri tüketim mallarını bölge bölge mukataaya vermek, yeni intizamlarla bu maddelerin inhisarını satma usulünü geniş ölçüde kullanmış, bundan hazine için büyük gelirler sağlamıştır.

Esas ve imparatorluk ölçüsünde hoşnutsuzluk doğuran tedbir, uyguladığı toprak reformudur ki, 1475 tarihinden sonra vakıf ve mülk toprakları-

nın büyük bir kısmını devlet toprakları haline sokulması ve tımar olarak askeri sınıfa tahsisidir. Bu gibi toprakların çoğu esasen daha önce miri arazi olup muhtelif yollarla vakıf ve mülk haline gelmiştir. Fatih bu toprakları vesikalara göre durumlarını inceledikten sonra saptanan bazı esaslar çerçevesinde devlete mal etmiştir. Çağdaşı Türk tarihçisi Tursun Bey'e göre bu uygulama ile 20 bin köy ve mezra devlete mal edilmiş ve tımar sahiplerine dağıtılmıştır. Görünüşte bu reformun gayesi, asker dirliklerini artırmak ise de, gerçekte imparatorluk arazisinde oldukça geniş bir sahayı kaplayan vakıf ve mülk topraklarının merkeziyetçi-mutlak imparatorluğu için artık bir tehlike teşkil ettiğinin Fatih tarafından anlaşılmasıdır. Çünkü, kuruluşun itibaren isteyerek ve istemeyerek bölgeselliğe dayalı bir idareyi, yapıyı, merkeziyetçi bir düzende birleştirmeye çalışan Fatih için bu toprakların idari ünitelerde ayrıcalıklı biçimde devamını istemesi olanaksızdı. Bu reformun neticesinden zarar gören geniş bir kitle büyük tepki göstermişti. Vakıf topraklarının devletleştirilmesinden bilhassa ulema sınıfı, şeyhler, eski Türk-Müslüman aileleri müessir olmuştu.

Osmanlı toplumunda nüfuslu ve zengin ailelerin ellerindeki araziye mülk ve vakıf haline çevirmeye çalıştıklarını, vakıf mütevellisi olarak kendi çocukları ve torunları için bu toprakları sağlam bir gelir kaynağı haline soktuklarını biliyoruz. Nitekim Osmanlı tarihinde sadece Fatih gibi mutlak otorite sahibi bir hükümdar böyle bir reformu gerçekleştirebilmiştir.

XV. yüzyılda Fatih'le birlikte uluslararası alanda siyasi itibarını kazanan imparatorlukta, siyasi güce paralel olarak alınan köklü tedbirlerle devlet gelirlerinde büyük artışlar meydana gelmiştir. Bu ise Osmanlı Devleti'nin büyük askeri ve siyasi teşebbüslerini mümkün kılan en önemli etkidir.

Ticari ve ekonomik alanda alınan tedbirlere gelince, Osmanlı Devleti'nin uyguladığı politikanın hedefi yalnız Avrupalıların siyasi hâkimiyetine son vermek değil ve aynı zamanda ekonomik bakımdan da üstünlüklerine son vermek şeklinde planlanmıştı. Örneğin, Bizans'ın çöküşü devrinde Venedik ve Cenevizlilerin temin ettikleri tam gümrük muafiyeti ayrıcalığına derhal son verilmiştir. Gümrük tariflerinde Fatih'le birlikte büyük değişiklikler yapılarak, o güne dek % 2 gibi son derece büyük olan vergi, % 4'e çıkarılmış ayrıca kapitülasyon ile ticaret yapma izni verilen yabancılar için bu % 5 olarak saptanmıştı. Bu siyaset o zamana kadar imtiyazlı bir durumda Levant pazarlarını sömüren Avrupalı tüccarlar tarafından bir felaket gibi gürültü ile karşılanmıştı.

Fatih devrinde süratle büyüyen İstanbul, Fatih'den önce beynelmilel ticaret merkezleri haline gelen ve gittikçe büyüyen Bursa, Edirne, Gelibolu bu ekonomik canlanmanın delilleridir. Bölgelerarası ticarete Osmanlı tebaası olan Türk-Müslüman tüccarlar, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler, İtalyanların yerini almıştır. Batı Anadolu kuvvetli bir pamuklu sanayii, Ankara ve Tosya'da sof sanayii, Bursa ve İstanbul'daki ipekli sanayii Fatih devrinde büyük gelişmeler göstermiştir. İhracata dönük bu sanayii kolları yanı sıra İstanbul'da ve Selanik'te çuha sanayii, Edirne'de deri işleri ve ayakkabı sanayii kolları da dış pazara mal veren kuruluşlar arasında idiler. Diğer yandan Fatih devrinde Bursa, yerli sanayiın gördüğü teşvik ile günde beş yük ipek işler duruma gelmiş ve gümrük gelirlerini gösteren belgelerdeki bilgilere göre, 1479'a doğru Bursa gümrüğünün yılda ipekten geliri 15 bin düka altına çıkmıştı. Yine bu dönemin ilginç yanlarından biri ağaç, tahta ve demir ihracaatında kaydedilen büyük ilerlemedir. Türk tacirlerinin büyük şirketler kurması XV. yüzyılda, Selçuklu Anadolu'sunda olduğu gibi Türk-Müslümanların hâlâ sanayi ve ticarete birinci planda faaliyette olduklarının en açık delilidir. Ne var ki, Fatih'ten sonraki dönemde de Batı Avrupa ticaretinin gittikçe daha büyük bir önem kazanması Ermeni, Rum ve Yahudileri Osmanlı İmparatorluğu'nda ticarete hâkim unsur olmalarını hazırlamıştı.

Bu bilgilerden sonra, devrin karakterini kısaca ifade etmek gerekirse denilebilir ki; Fatih devrinde Osmanlı siyasi düzeni emniyet sağlamış, birbirinden uzak geniş sahaları birbirine yaklaştırmış, birbirini tamamlayan iktisadi bir birlige yol açmıştır.

Fatih'in en büyük gayesi, İstanbul'u dünyanın siyasi ve iktisadi merkezlerinden biri, hakiki bir metropolis haline getirmek, nüfuslandırmak, imar etmek ve kalkındırmak olmuştur. Nitekim çağdaş yazar Kristovulos'ta onun, buna ne kadar ehemmiyet verdiğini açık bir şekilde belirtmiştir. İstanbul Fatih'den önce vücutsuz bir baş gibi idi. Şehir nüfusu 30 bin kadardı. Patrik Gennadius imparatorluğun son günlerinde İstanbul'u fakir, büyük bir kısmı boş, harebeler şehri olarak tanımlamaktadır. Böyle bir şehir teslim alan Fatih, ilk iş olarak şehri nüfuslandırma sorununa el atmış, sürgün usulü uygulaması ile Anadolu Türk halkını şehre yerleştirmeye başlamıştı. Bilahare imar faaliyetlerine girişen Fatih, İstanbul halkı için gerekli alt yapı tesislerini, şehrin yol, su, köprü gibi ihtiyaçlarını tespit ettirerek hemen inşaat yapım ve onarım faaliyetlerine girişmiştir.

1455 kışında biten ünlü Kapalıçarşı'dan sonra, Sarayburnu'nda inşasına başlanan (Yeni Saray) Topkapı Sarayı 1464 yılında tamamlanmıştı. Hemen şunu belirtmek yerinde olacaktır ki, İstanbul'un imarında esas rolü, bütün Osmanlı şehirlerinin kuruluşunda ve gelişmesinde olduğu gibi, vakıf müessesesi oynamıştır. Çünkü, Osmanlılarda devletin üzerine almadığı birçok amme hizmetlerini yani umuma mahsus binalar, ibadet, ticaret yerleri, seyyahları barındıracak oteller, çeşme ve hamamlar, köprüler, mektep ve hastahanelerin inşası ve bunların yaşaması işini vakıf müessesesi yerine getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin amme hizmetleri fikrinden uzak olduğu, yalnız tebayı istismar fikrine bağlandığı düşüncesi tamamıyla yanlıştır. Çünkü, reayanın refah-ı hali bir din görevi olarak benimsenmişti. Örneğin, Fatih kendi vakfiyesinde "Hüner bir şehri bünyad etmektir, Reaya kalbin abad etmektir" yazılıdır. Bu nedenle, Osmanlı Devleti vakıf müessesesini bu istikamette en ziyade geliştirmiş bir Türk-İslam devletidir. Devlet bütçesinden 1528'de vakıf ve mülklere ayrılan para, genel gelirin % 16'sını kapsamaktaydı.

İşte İstanbul da diğer şehirler gibi aynı yolla bir Türk şehri olarak yeniden imar edilmiştir. Fatih, 1459 yılında tüm büyük devlet ricâlini toplayarak şehrin muhtelif yerlerinde vakıflarla imar merkezleri meydana getirmelerini istemiştir. Nitekim bugün dahi aynı isimle anılan Mahmut Paşa Sitesi, Hoca Paşa, Gedik Ahmet Paşa, Murad Paşa, Davut Paşa mahallerini teşkil eden siteler bu istek sonucu ortaya çıkmışlardır. Bizzat Fatih, kendisinin yaptırdığı cami, etrafında sekiz medresesini, çocuklar için bir mektep, bir hastahane, darüş-şifa, bir imaret inşa ettirmiştir. Nitekim imparatorluğun en yüksek ilim müessesesi olarak yaptırılan Sahn-ı Seman medreselerinde yüksek dini ilimlerle beraber akli ve nakli ilimler (tıp, astronomi, matematik) okutulması onda liberal düşünceye saygının derinliğini göstermesi yönünden de son derece dikkate değerdir. İşte tüm bu tesislere ait vakıflar aynı zamanda şehrin büyümesi ve kalkınmasında da baş rolü oynamış, fetihten bir yüzyıl sonra İstanbul Fatih'in tasavvur ettiği gibi gerçekten bir dünya metropolisi haline gelmiştir.